

О.С. Дмитрова, канд. екон. наук, АКБ "Укрсоцбанк",
М.В. Колдовський, Українська академія банківської справи НБУ

ВНУТРІШНІ ШАХРАЇ КРЕДИТНО-БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Постановка проблеми. Проблема захисту капіталу не втрачає своєї актуальності вже не одне сторіччя. З появою перших банківських установ з'явилися і перші люди, які намагалися використовувати чужий капітал у власних інтересах і для власного збагачення. Сучасна кредитно-банківська система України не є винятком.

Шахрайство в банківській сфері – це проблема сьогодення, оскільки для оволодіння чужим майном шахраї використовують обман і довіру як клієнтів, так власне і самої банківської установи. Внаслідок цього клієнти можуть залишитися без своїх коштів, а банк втратить, окрім заощаджень, ще й своє "обличчя". Окремою проблемою стоїть шахрайство самих працівників банківської установи, причому це можуть бути як незадоволені працівники нижнього рівня, так і керівний склад банку.

Мета статті – аналіз найбільш розповсюджених форм злочинів, що скоюють безпосередньо співробітники банку.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання дослідження шахрайства та поліпшення якості функціонування відділу безпеки комерційного банку у кредитно-банківській сфері не є новим. Так, С.М. Побережний [6] розглядає організацію банківської безпеки саме від зовнішніх факторів – недоброякісної конкуренції, дії, спрямовані проти працівників банку, комп'ютерні злочини та ін. Питання внутрішніх злочинів автор торкається оглядово. Серед публікацій особливо слід відзначити роботу В.І. Ярочкіна [8] та системний підхід до розгляду питання банківської безпеки в цілому. Системним підходом до розгляду банківської безпеки можна відзначити і публікації В.А. Гамзи та І.Б. Ткачука [1]. Окрім вищенаведених науковців, питаннями банківської безпеки займаються такі вітчизняні і зарубіжні науковці: О.І. Барановський, О.В. Васюренко, А.М. Мороз та ін. Розглядом питання економічних злочинів займалися науковці: О.М. Ареф'єва, Т.В. Аверьянова, О.І. Бланк та ін. Однак у науковій літературі питанню шахрайства службовцями та співробітниками кредитно-фінансових установ не приділено достатньо уваги, оскільки, як правило, розгляд даного питання проводиться на поверхневому рівні, не досліджуються фактори, що спонукають працівників до вчинення даних злочинів.

Виклад основного матеріалу. Небезпеку для банківської установи становлять не тільки недобросовісні конкуренти та злочинці, які не стосуються самого об'єкта злочину, але і співробітники самого банку. В останньому випадку злочини можна поділити на дві категорії:

1. Злочини з необережності співробітників.
2. Злочини, навмисно вчинені співробітниками.

В останньому випадку вчинений злочин може завдати досить суттєвого збитку банку чи іншій установі, причому даний збиток може вимірюватися не тільки у грошовому вимірі, але й у вигляді зіпсованої репутації перед клієнтами.

Як показує історія, методи, що використовуються шахраями в сучасній кредитно-банківській сфері, не є принципово новими, за винятком того, що з розвитком інформаційних технологій і, зокрема Інтернету, додалися принципово нові схеми вчинення злочинів, значно покращилися технічні засоби, за допомогою яких сьогодні можна зазіхнути на чужу власність. В наш час саме злочини, вчинені за допомогою новітніх інформаційних технологій, можуть не лише спричинити значні збитки банківській установі, але й достатньо легко допомогти зловмиснику приховати сліди свого злочину [2].

Системне вивчення всього комплексу злочинності в кредитно-банківській сфері допомагає ефективніше вирішувати проблему, пов'язану із боротьбою і попередженням злочинів проти банку. Класифікувати найхарактерніші злочини можна таким чином:

1. Злочини, що скоюють керівники банків і кредитних організацій.
2. Злочини працівників бухгалтерії банків.
3. Злочини, що скоюють інші категорії банківських працівників.
4. Комп'ютерні злочини.

Злочини, що скоюють керівники фінансових установ. Даний вид злочинів можна поділити на два види.

Шахрайство, яке характеризується значним масштабом збитку. Жертвами даного типу злочинів стають значні групи суб'єктів економічних відносин. Подібні злочини відрізняються складністю використовуваних кримінальних схем, різноманітністю вживаних методів і способів.

Фіктивне підприємництво – створення або придбання суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних осіб) з метою прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона [4].

Однак слід відзначити, що більш точно діям, які проводяться, відповідає поняття “лжепідприємництво” – реєстрація шляхом обману фіктивного підприємства або створення підприємства чи іншої підприємницької структури без наміру здійснювати статутну діяльність з метою отримання банківських кредитів і позик для фінансування діяльності, не передбаченої статутом підприємства, звільнення від податків або іншого незаконного використання зазначених кредитів і позик. Мета цього виду незаконної діяльності одна – залучення сторонніх коштів з метою їх привласнення. Найбільш яскраві приклади подібних дій – створення фінансових пірамід. Слід відзначити, що люди на добровільній основі віддавали кошти до подібних структур, у більшості випадків при цьому нічого не роблячи для отримання швидкого і великого доходу. Численні фінансові компанії заподіяли значний збиток мільйонам громадян. Також керівниками кредитно-

банківських установ вчиняються злочини проти інтересів акціонерів, проти кредиторів, фінансової системи держави, злочини проти порядку здійснення банківської діяльності.

У Тернополі співробітниками управління боротьби з організованою злочинністю викрито директора приватного підприємства, який протягом 2004-2005 років без відповідної ліцензії на проведення будівельних робіт уклав з місцевими жителями договори на будівництво котеджів на умовах пайової участі й незаконно отримав від останніх 637,8 тис. грн. Прокуратурою міста порушено кримінальну справу за ч. 2 ст. 364 КК України (зловживання владою або службовим становищем) [5].

Специфічним видом шахрайства саме для банківських установ є зловживання депозитним капіталом. Даний вид злочинів пов'язаний, як правило, із шахрайським отриманням грошових засобів, залучених на банківські рахунки. Способи скоєння даних видів злочинів мають різний характер. Особливо небезпечними вони стають у тому випадку, коли до них залучена велика кількість людей, а шкода заподіюється не окремо взятим індивідуумам, а банківській системі в цілому.

Злочини бухгалтерських співробітників. Особливе місце займають злочини, що здійснюються з використанням методів бухгалтерського обліку. Один достатньо кваліфікований працівник може завдати достатньо серйозної шкоди. Бухгалтерські працівники достатньо активно залучені до скоєння незаконних операцій. Найбільш розповсюдженими є:

1. Показ неправильної суми проводок по дебету і кредиту.
2. Нерівномірне списання з рахунків, коли працівник діє як особа, що має довіреність.
3. Фіктивні вклади.
4. Рахунки на фіктивних осіб.
5. Фіктивні проводки по рахунках клієнтів.
6. Віднесення чеків працівників на рахунки клієнтів.
7. Вилучення і знищення чеків працівників до їх переносу до бухгалтерської книги.
8. Нерівномірне зняття грошових сум із рахунків клієнтів, які тимчасово не використовуються.
9. Незаконне присвоєння комісійних зборів.
10. Незаконне присвоєння вкладів.
11. Маніпуляції із відсотками за ощадними рахунками.

Перелічені вище види злочинів технічно зробити легше в невеликих банках, оскільки в таких банках на відділеннях один бухгалтер, як правило, має доступ до клієнтських рахунків, бухгалтерських книг, готівкових коштів, банківських записів і документів. В таких випадках можливість для здійснення шахрайської схеми практично не обмежена. Працівник-злочинець в даному випадку має можливість не тільки здійснити злочин, але й приховати всі сліди.

У банку А бухгалтер, що за сумісництвом була керівником філіалу в одному районному місті, успішно заплутувала залишки на рахунках, і

протягом декількох років переводила невеликі суми грошей на свій особистий рахунок. Цей випадок шахрайства був помічений лише після того, як співробітниця втратила пильність внаслідок безкарності і збільшила обсяг і кількість сум, що нею викрадалися.

Потрібно пам'ятати, що робота з персоналом є надзвичайно важливою складовою в діяльності банку, і досить часто між здійсненням шахрайства щодо банку і клієнтів стоїть тільки порядність і чесність службовця.

Злочини інших категорій банківських службовців. Найбільш вразливими для зловживань є банківські кредитні і вексельні відділи. Спостерігаються наступні види зловживань:

1. Фіктивні кредити.
2. Незабезпечені позики підприємствам при фінансовій зацікавленості керівників і службовців банку.
3. Позики під неадекватне або малоліквідне забезпечення.
4. Зниження сум грошових зборів, позичкових відсотків, знижок та збільшення сум виплати відсотків.
5. Зниження кредитових і завищення дебетових проводок по контрольному рахунку в загальній бухгалтерській книзі.
6. Продовження строку платежу і збільшення комісійних зборів без відома клієнтів.
7. Несанкціоноване звільнення залого.
8. Незаконне привласнення облікових векселів.
9. Незаконне привласнення платежів по векселях.
10. Використання з корисливою метою векселів, на яких боржник проставляє бланковий індосамент і залишає для пролонгації строку погашення кредиту.
11. Використання непоінформованості позичальника, що вже заплатив частину суми векселя, для того, щоб примусити його оплатити повністю вексель.
12. Незаконне привласнення чекових сум, залишених боржником для сплати векселів по закінченні строку.
13. Підміна векселів, підписаних векседавецьми, що неспроможні забезпечити даний вексель та не мають векселя посадової особи.

Для здійснення зловживання в кредитних і вексельних відділах банківські співробітники частіше за все підробляють на векселях підписи клієнтів. Існування підроблених векселів іноді виявляється під час перегляду посадовцями, що знайомі з підписами позичальників. Співробітники можуть привласнити гроші банку шляхом заниження реального доходу, що був отриманий у формі відсотків від позики або знижок по кредитах, чи завищення суми повернення відсотків, коли позика повертається достроково. Спостерігаються також такі випадки шахрайства співробітників, що працюють із оформленням платежів банків-кореспондентів:

1. Фіктивні проводки проти залишків банків-кореспондентів.
2. Завищення сум по документах у порівнянні з фактично проведеними проводками.
3. Створення фіктивних рахунків у банках-кореспондентах.

4. Привласнення тимчасових грошових документів, що не використовуються.
5. Затримки у використанні проводок по рахунках основної бухгалтерської книги.
6. Привласнення готівкових коштів, отриманих від інкасо повернутих документів.

Як додатковий варіант можлива затримка в перерахуванні грошей з метою використання їх як засобів для гри на валютній біржі або як видача кредиту для проведення короткострокових незаконних угод. Досить часто зустрічаються зловживання при видачі кредиту у вигляді хабара, так званого “комерційного підкупу” або “відкоту”, коли частину коштів отриманого кредиту клієнт повертає співробітнику банку, який видав позику.

У Полтаві співробітниками управління боротьби з організованою злочинністю викрито виконуючого обов'язки директора філії одного з комерційних банків. Вона протягом цього року вимагала та отримувала від директора приватного підприємства хабарі на загальну суму 13 тис. грн. за надання йому кредитів на загальну суму понад 720 тис. грн. Органами прокуратури порушено кримінальну справу за ознаками злочину, передбаченого ч. 2 ст. 368 КК України (одержання хабара) [5].

Комерційний підкуп – незаконна передача особі, яка виконує управлінські функції в юридичній особі приватного права, незалежно від організаційно-правової форми, грошей, цінних паперів, іншого майна, а так само незаконне надання їй переваг, пільг чи послуг матеріального або нематеріального характеру за вчинення дій чи бездіяльність в інтересах того, хто їх передає чи надає, або в інтересах третіх осіб з використанням наданих їй прав або повноважень [7].

У більшості випадків метою комерційного підкупу банківського співробітника є примус його до видачі кредиту з порушеннями економічних нормативів, вимог забезпечення повернення кредиту та ін. Незаконна винагорода можлива у випадках: надання переваг при видачі кредиту; встановлення пільгових ставок або звільнення від стягнення відсотків; згода банку не проводити перевірку всіх сторін фінансово-господарської діяльності підприємства, що намагається отримати кредит з метою встановлення джерел погашення заборгованості; надання нецільового кредиту або із перевищенням граничних сум; видачі позики під забудову без належних документів про виділення земельної ділянки громадянам; з метою отримання інформації, яка становить комерційну і банківську таємницю. Незаконну грошову винагороду за видачу кредиту можуть отримувати співробітники кредитного відділу, юридичного, а також служби безпеки банку.

Винагороду можуть давати за неналежну перевірку кредитоспроможності клієнта або навмисну подачу неправдивої інформації щодо можливості клієнта своєчасно розрахуватися за надану позику та відсотками. У банківській практиці досить часто трапляються випадки, коли кредитні суми зараховуються на рахунки учасників кредитної афери. В

більшості випадків саме співробітники банку є ініціаторами шахрайства з незаконної видачі кредиту, отримуючи свою частку від наданої суми.

Комп'ютерні злочини. З розвитком комп'ютерних технологій збільшується і кількість злочинів у банківській сфері із застосуванням інформаційних технологій. Розвиток і впровадження інформаційних продуктів породжує ряд серйозних проблем, пов'язаних із забезпеченням цілісності, конфіденційності та достовірності інформації, що зберігається, передається засобами комунікації чи обробляється. Шахрайство, пов'язане з комп'ютерами – навмисне вчинення, без права на це, дій, що призводять до втрати майна іншої особи шляхом: будь-якого введення, зміни, знищення чи приховування комп'ютерних даних, будь-якого втручання у функціонування комп'ютерної системи [3].

Учасниками комп'ютерних злочинів можуть бути як співробітники банку, так і клієнти, або зовсім не пов'язані із банком особи. В наш час актуальність проблеми постає особливо гостро – з розвитком глобальних мереж організовані злочинні групи використовують дану можливість для вчинення протиправних дій проти банку.

Висновки. Банки повинні уважно відслідковувати всі прояви випадків, описаних вище, шукати шляхи і можливості для їх запобігання, а також застосовувати всі засоби протидії їм. Для запобігання подібних злочинів банки повинні ретельно відбирати персонал, створювати такі умови праці, за яких у працівника не з'явиться можливості, а також бажання, здійснити злочин.

Список літератури

1. Гамза В.А., Ткачук И.Б. Безопасность коммерческого банка: Учебно-практическое пособие. – М.: Изд-ль Шумилова И.И., 2000. – 216 с.
2. Колдовський М.В. Складові безпеки комерційного банку // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Збірник наукових праць. – Т. 14. – Суми: УАБС НБУ, 2005. – С. 254-258.
3. Конвенція про кіберзлочинність від 07.09.2005.
4. Кримінальний кодекс України від 01.09.2001 // <http://www.rada.gov.ua>.
5. Міністерство внутрішніх справ України. Департамент зв'язків з громадськістю // <http://mvsinfo.gov.ua/lastnews/2006/11/09.html>.
6. Побережний С.М. Організація діяльності підрозділів банківської безпеки в сучасному комерційному банку. – Суми: Видавничо-виробниче підприємство “Мрія-1” ЛТД, 2004. – 56 с.
7. Проект Закону України “Про ратифікацію Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією” // <http://www.rada.gov.ua>.
8. Ярочкин В.И. Безопасность банковских систем. – М.: Ось 89, 2004. – 416 с.

Отримано 17.05.2007